

1148. Älvkarleby kyrka.

Litteratur: B 561, L 263. J. Bureus, Fa 6 s. 195 n:r 152 (Rhezeliuſ), Fa 5 n:r 491, Fa 12 bl. 536; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (Fc 6), s. 295 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 87), Fl 1 n:r 39; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 109; N. R. Brocman, Anteckning i Bautil (R 556 a, s. 158); J. A. Tranberg, *De paroecia Elfkarlebyensi* (1838), s. 4; K. Ahlenius och A. Kempe, *Sverige* 4 (1909), s. 792; A. N. Sandén, *Älvkarleby* (1923), s. 25; S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppsala län 1942* (ATA).

Avbildningar: Rhezelius, teckning i Fc 6 (återgiven i UFT h. 32), teckning i Fl 1; J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 561).

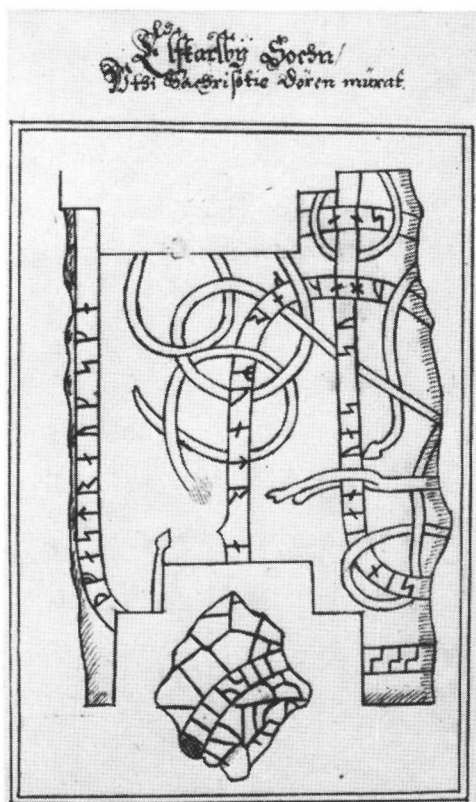

Fig. 488. U 1148. Älvkarleby kyrka.
Efter teckning av Rhezelius i Fl 1.

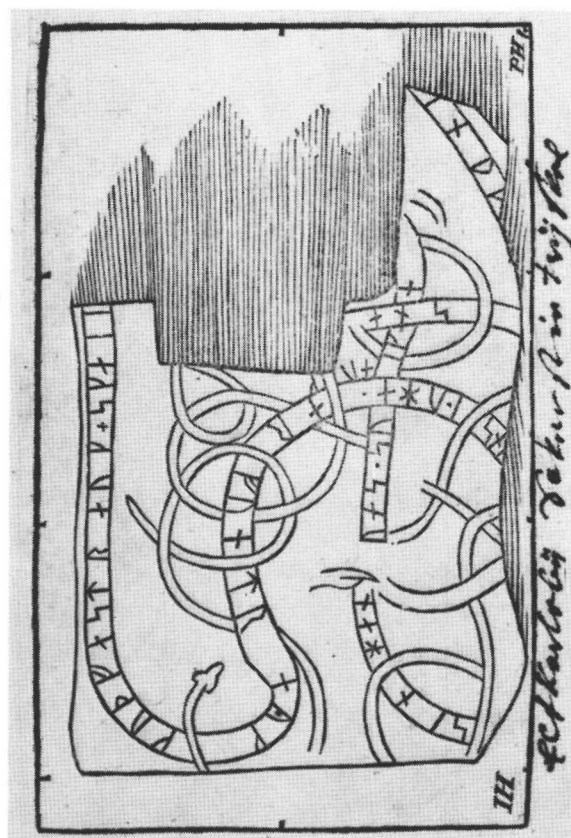

Fig. 489. U 1148. Älvkarleby kyrka.
Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 561).

Denna sedan länge försvunna runsten låg enligt Rhezelius »J Elfkarleby Sachristie dör» (Fa 6). I *Monumenta Uplandica* skriver han: »Denne R^h ligger i Sachristie Dören inmurader.» Fl 1: »Elfkarlby Sochn, Vthi Sachrisstie Dören murat.» Peringskiöld avslutar sin beskrivning av vissa inventarier i Älvkarleby kyrka med följande ord: »Elliest äro här wid kyrkian inga monumenter behålna, mehr än en Runesten wid kyrkians anläggning i Sakerstie dören inmurader». På det i *Monumenta* inklistrade träsnittet finnes bläckanteckningen »Elfkarleby Sakerstie tryskel» (B 561: »I Sakerstie-dören»; L 263: »I sakerstiedörren»). Detta är den senaste uppgiften om U 1148. Möjligen förlorades runstenen redan vid slutet av 1600-talet i samband med en stor tillbyggnad. På 1700-talet är den i alla händelser försvunnen; N. R. Brocman antecknar i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a), att runstenen »nu [är] borta eller omvänd 1763». Den försvunna runstenen nämnes också i J. A. Tranbergs dissertation *De paroecia Elfkarlebyensi* (1838): »Juxta

januam Sacrarum olim fuit lapis scripto Runico insignis; cujus confracti fragmentum in muro jam inclusum est.» A. N. Sandén uppger 1923, att runstenen numera är »borttagen och försvunnen». Vid runinskriftsinventeringen år 1942 söktes stenen förgäves.

På grund av att runstenen, då den lades in som tröskel i sakristiedörren, kom att till avsevärda delar döljas av dörromfattningen, är inskriften endast delvis känd. Dessutom hade stenen fått sin högra kant bortslagen, varigenom några runor i inskriftens början förlorats. Detta är mycket beklagligt. De på 1600-talet synliga partierna av ristningen ge nämligen vid handen, att inskriften har varit ovanligt intressant.

Höjd omkring 1,80 m., bredd omkring 1,05 m.

Inskrift enligt Hadorph (B 561):

... - nsi · uha · auk arfuntr auk kupfastr auk + ska - - ... - nþk ... sin han uas · suikn ... ans

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

... ok Armundr ok Guðfastr ok ... sinn. Hann vas svikinn ...

»... och Armund och Gudfast och ... sin ... Han blev försåtligt dräpt ...»

Till läsningen: Av runan 1 återstod enligt Hadorphs läsning endast övre hälften av hst; övriga delar av runan ha stått på stenens bortslagna högra del. Före r. 1 ha några runor gått förlorade. Runföljden 7—10 auk står utanför slingan, mellan 7 a och 11 a. Tillägget bör säkerligen uppfattas som ristarens rättelse; se fig. 489. Av runorna 35 och 36 återstod endast huvudstavarna. Efter r. 36 har stenen dolts av dörromfattningen; på det dolda partiet av ristningsytan torde nära ett 20-tal runor ha stått. Av r. 37 återstod endast huvudstavens nedre hälft. 40 k har förlorat toppen i kantskadan. Efter 40 k är stenens kant bortslagen, varigenom åtminstone 15 runor torde ha gått till spillo. Efter 54 n har åter ett stycke av stenen dolts i dörromfattningen; det är svårt att avgöra, hur många runor som ha stått på det dolda stycket. — Rhezelius (F c 6): ... uha auk armuntr a ... pfastr auk ska ... sin ian uas su ... ans

Peringskiöld tolkar i *Monumenta* inskriften på följande sätt: »Bense och Ugge, samt Arfund och Gudfast, och Skalder, de låto upresa denna åminnelse Steen effter sin fader N. - - som blef swikligen af daga tagen ...»

Inskriftens början, som har innehållit ett personnamn, är okänt. Vilket eller vilka namn, som dölja sig bakom runföljden 1—7 -nsi · uha, kan ej avgöras. Peringskiölds förslag 'Bense' och 'Ugge' kan ej godtagas.

Runföljden 11—17 läses av Hadorph som arfuntr men av Rhezelius som armuntr. Av allt att döma bör den senares läsning föredragas. I så fall ger U 1148 ett belägg på det mycket sällsynta mansnamnet Armundr (*Arnmundr*). Hittills har det i runinskrifterna endast varit belagt på U 685 och på Gørlev-stenen (DR 239); se vidare U 685. Mansnamnet Guðfastr är däremot vanligt; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. — Av det följande namnet i inskriften voro endast de tre första runorna, 32—34 ska, fullständigt bevarade; av de två följande funnos endast huvudstavarna. Peringskiöld rekonstruerar det som skalti och så återges det också i Liljegrens *Runurkunder* (1833). Ett namn Skaldi förekommer visserligen på U 1107, men namnet är eljest ingenstädes belagt i våra runinskrifter. Med lika stor rätt skulle man kunna gissa på namn som Skarði, Skalli, Skeggi o. s. v.

Inskriftens sista sats börjar med runföljden han uas · suikn, vilket knappast kan uppfattas annorlunda än som Hann vas svikinn ... Jfr t. ex. det på U 130 förekommande uttrycket Hann varð svikvinn a Finnæiði 'Han blev sviken (försåtligt dräpt) på Finnheden'. Tyvärr kunna vi ej veta, hur satsens fortsättning har lytt på U 1148. Vad formuleringen vas svikinn i st. f. varð

svikinn beträffar, kan den jämföras med det vid sidan av *varð dauðr* förekommande uttrycks-sättet *var dauðr*. Se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 157 f.

U 1148 förefaller att ha varit en ganska ståtlig runsten, tydligen ristad i typisk uppländsk runstensstil. Av Rhezelius' teckning framgår (se fig. 488), att ristningen nedtill har begränsats av en s. k. repstav. Om förekomsten av detta ornament se U 1079.

På teckningen i F 11 (fig. 488) har Rhezelius nedanför sin avbildning av U 1148 också ritat ett tydligen av flera delar bestående stycke av en sten med några runliknande tecken.

1149. Fleräng, Älvkarleby sn.

Pl. 126, 127.

Litteratur: B 1098, L 264 och 1052. J. Bureus, F a 6 s. 228 n:r 6 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 535, F a 1 s. 113; U. Christoffersson, Gästriklands Antiquiteter afritade (F 17 b), s. 1; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 39, Acta literaria Sveciæ 1726, s. 214; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 245 f.; J. A. Tranberg, De paroecia Elfkarlebyensi (Upsaliæ 1838), s. 4; C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 92 f.; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864 o. 1865 (ATA); K. Hj. Kempff, Söderby runsten vid Gefle (1897), s. 20; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899–1901 (ATA), Upplands runstenar (i: Uppland 2, 1908), s. 468, 469, 2 uppl. (1913), s. 33, 35, Anteckningar (UUB); A. N. Sandén, Älvkarleby (1923), s. 25 f.; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 29; Gefle Dagblad den 19/8 1933; E. Bellander och B. v. Malmberg, Inventering av fasta fornlämningar i Valbo sn (ATA); N. Sundquist, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 3/12 1942 och den 11/1 1945 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Gästrikland 1945 (ATA); G. Olson, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 27/11 1947 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christoffersson, teckning (i F 17 b); U. Christoffersson och J. Hadorph, träsnitt (i B 1098); v. Friesen, foto (i Upplands runstenar); A. N. Sandén, foto (i boken »Älvkarleby»).

Den ståtliga runstenen står i Flerängs samhälle, 25 m. NV om fastigheten Fleräng 1¹⁸, 2 m. V om vägen. Platsen är utmärkt på Ekonomiska kartbladet »Skutskär» (1955).

Bureus anger i F a 6 platsen på följande sätt: »J Walbo i flärberg[z] myra». Ulf Christoffersson, som ritade av U 1149 i *Gästriklandz Antiquiteter* i »Joh. Hadorphii närvaro» den 6/9 1690, antecknar på sin avbildning, att stenen står »J Wahlbo S. och Flärängz Skogzmark». O. Celsius lämnar i *Svenska runstenar* en utförlig beskrivning av U 1149; han gjorde sin undersökning den 7/7 1726: »Fläringe Äng till Harnäs brwk hörande, ligger nu till Elfkarby Kyrkia. Men till Wahlbo effter båtzmanshållet. En stor skiön sten och slät men nyl. bräckt mitt öfer skriften nedan till ... Stora wackra runor. Står i willande Skogsmarken. är nyl. up rätt af H. Leyels folk, och bakom satt en Klabb rund. När den rutnar neder faller stenen i stycker. som är myckit tunn ändoch stor. är allareda sönder twärs öfer runorna nedan till. Men när jag läste honom, war ännu ingen skärfwa förlorad uthan syntes runorna alla wäl och behållna.»¹ *Acta literaria Sveciæ* 1726: »In paroecia Elfkarlby, & villa Fläringe».² J. A. Tranberg: »In vicinia prædii Fläräng lapis Runicus exstat.» I en not tillägger Tranberg: »Prædium Fläräng, paroeciæ Wahlbo subjunctum, agros intra limites nostras habet. Prædium remotioribus temporibus ad paroeciam nostram pertinuisse Acta ecclesiastica docent.» I sin »Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland» omtalar C. F. Wiberg, att han den 29/7 1864 tillsammans med »ritläraren Hr. N. L. Söderholm» reste »till Harnäs bruk, hvarifrån företogs en fotvandring upp

¹ N. R. Brocman har delvis avskrivit Celsius' beskrivning och infört uppgifterna i sitt exemplar av *Bautil* (R 556 a) på s. 301.

² Liljegren läste ortnamnet som Häringe, tydligen därför att de två första bokstäverna i Fläringe äro lätt skadade. Detta är förklaringen till att Liljegren i *Runurkunder* upptager en runsten från »Häringe gård» (L 264). Han har icke observerat, att denna runsten är identisk med Fleräng-stenen, vilken han anför som nummer 1052. U 1149 får på så sätt två nummer i *Runurkunder* (L 264 och 1052).